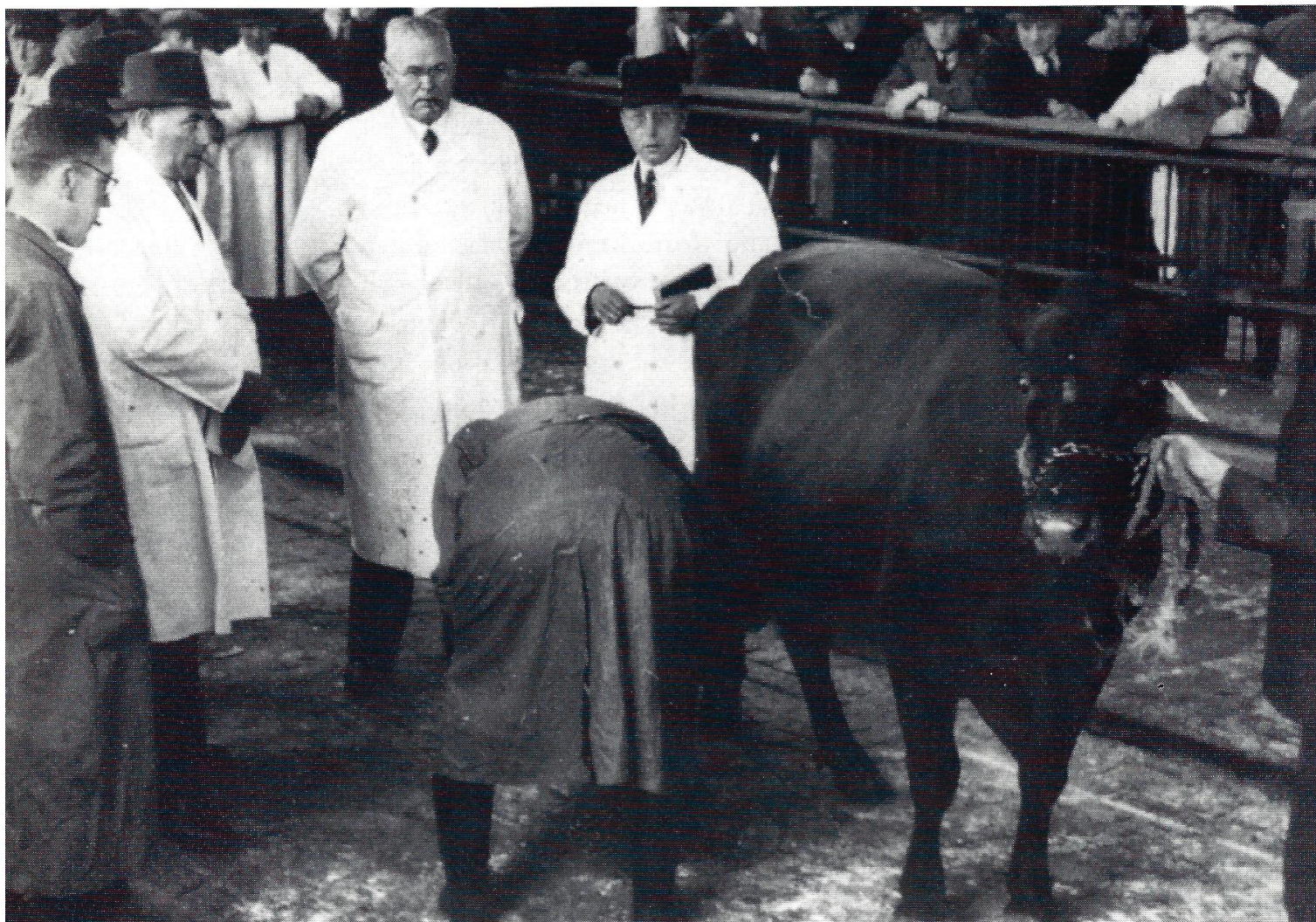

Bag regeringens beslutning om kapitulation lå en grundopfattelse, som havde været bestemmende for sikkerhedspolitikken før den 9. april, og som også blev retningsgivende for politikken derefter. Nemlig at Danmark som småstat kun havde ringe handlefrihed, og derfor tilpasse os Tysklands politik.

SAMARBEJDSPOLITIKKEN

Københavns kvægtorv fik gennem hele besættelsen hyppigt besøg af tyske kreaturopkøbere, og generelt oplevede det danske landbrug en stigende indtjening 1940-45.

Udenrigsminister Munch overrakte i løbet af den 9. april den danske regerings svar til det tyske memorandum. Svaret indeholdt en gentagelse af den tyske formulering om, at tyske tropper ikke havde betrådt dansk jord i fjendtlig hensigt, og at Tyskland ikke havde nogen planer om at antaste Danmarks territoriale integritet eller politiske uafhængighed. Derefter fulgte Munchs konstatering: "Den danske regering har under den givne situation besluttet sig til at ordne forholdene her i landet under hensyntagen til den stedfundne besættelse. Denne nedlægger dog en alvorlig protest mod denne krænkelse af Danmarks neutralitet". Formuleringen var raffineret og klog, for derved slog udenrigsministeren fast, at det var den dan-

Oversigtstavle	Besatte Frankrig	Belgien	Holland	Norge	Danmark	Böhmen og Mähren
Areal i km ²	282332	42361	34181	322599	42929	48925
Indbyggertal	23 mill.	11,5 mill.	8,9 mill.	2,9 mill.	3,3 mill.	7,4 mill.
Militærforv. (M)	M	M				
Civilforv. (C)			C	C	C	C
Udøvelsen	Hærens overkom.	Hærens overkom.	Føreren	Føreren	Udenrigs-min.	Føreren
Forvaltningstrin	3	3	2	2	1	2
Forvaltnings-personale	1489	1166	1596	806	89	9362
Højere embedsmænd	512	307	105	55	18	593
Tjenestemænd	393	245	168	42	29	3101
Personale i øvrigt	504	742	1323	704	42	5668
Egne forholdsregler?	ja	ja	ja	ja	nej	ja
Eget retsvæsen	ja	ja	ja	ja	nej	ja
Egne domstole*	W	W	W St. SS-pol.	W SS-pol.	W	W St. SS-pol.C

Oversigt over administrationen i de tyskbesatte lande.

W: Værnemagtsdomstole,

St.: Ikke-militære strafferetter,

SS-pol.: SS- og politidomstole,
C: Civilretter.

Kilde: Horstbøl: Danmarks historie 2, s.153.

ske regering der besluttede, hvordan landet skulle ledes. Samtidig understregede Munch, at den tyske besættelse havde karakter af en "fredsbesættelse". Herved kunne den danske regering, fastholde tyskerne på deres løfter om at respektere dansk integritet og uafhængighed. Det var således oplagt, at den danske regering, Rigsdagen og det danske administrationsapparat opretholdt eneansvaret for alt, hvad der ikke hørte under det militære område. Al forbindelse mellem danske og tyske myndigheder måtte gå gennem det danske udenrigsministerium, eftersom der var tale om forbindelser mellem to suveræne stater.

Denne ordning kom til at gælde frem til den 29. august 1943, og de tyske løfter afgivet på besættelsesdagen blev de danske politikeres hovedvåben i forsøget på at forsvare danske interesser over for stadig mere vidtgående tyske krav. Samarbejdspolitikken overordnede målsætning var hensynet til civilbefolkningen. Det lykkedes således politikerne i lyset af denne fredsbesættelse at fastholde fiktionen om, at Danmark fortsat var en suveræn og neutral stat. Samtidig forhindrede samarbejdet med besættelsesmagten, at de danske nazister kom til magten. Især socialdemokraterne så med rædsel på, hvordan et nazistisk styre kunne medføre opløsning af fagbevægelsen og samfundets sociale struktur som det havde fundet sted i Tyskland.

Men hvorfor gik tyskerne med til en samarbejdspolitik med Danmark? Først og fremmest var tyskerne den 9. april mest af alt interesseret i at få afsluttet de militære operationer i Danmark så hurtigt som muligt. Det ville give ro til de mere krævende militære opgaver i Norge. Dernæst så tyskerne

en klar propagandaværdi i, at man samarbejdede med et besat land. Således kunne samarbejdsordningen med Danmark bruges over for de genstridige nordmænd og de neutrale stater, hvor især USA spillede en stor rolle. Endelig ville samarbejdspolitikken medføre øget dansk landbrugseksport til Tyskland, der havde brug for den vigtige import af fødevarer.

Varehandlen mellem de to lande foregik under krigen ved varebytte (clearing), således at en konto i den danske nationalbank finansierede den tyske import og en tilsvarende dansk konto i den tyske rigsbank den danske import. Da næsten hele den danske eksport gik til Tyskland, og tyskerne købte mange flere varer i Danmark, end de leverede til gengæld, opsamlede Danmark betydelige tilgodehavender på clearingskontoen i nationalbanken.

Samlingsregeringen og den tyske kompetencefordeling

Om aftenen den 9. april blev regeringen udvidet med konservative og venstre-politikere som "kontrolministre". De to tidligere borgerlige oppositionspartier understregede dog, at de ikke tog noget medansvar for den førte politik i forbindelse med den manglende modstand og kapitulationen.

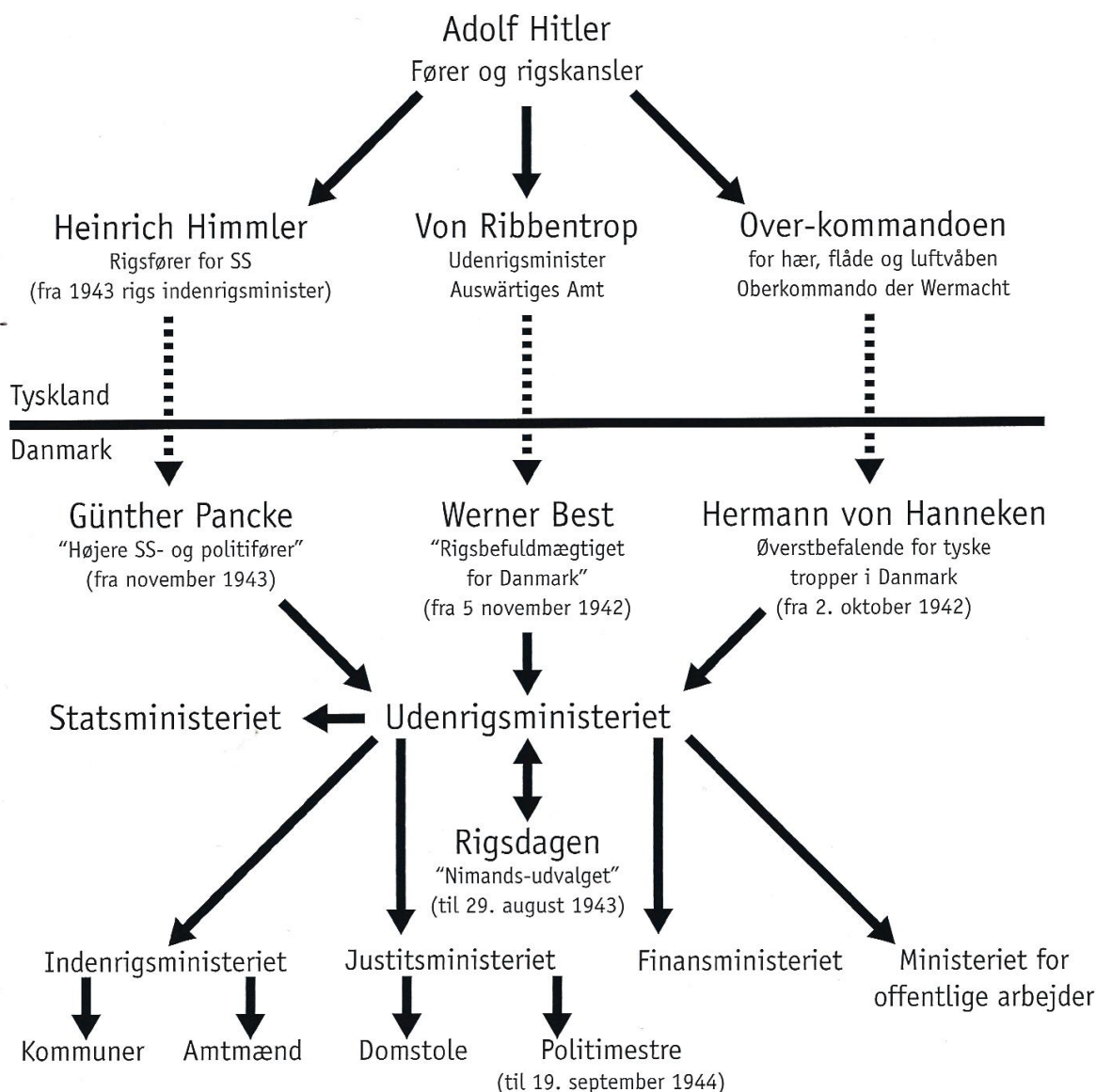
Den praktiske udformning af besættelsesordningen fulgte i de første uger efter den 9. april. Den tyske gesandt von Renthe-Fink blev udnævnt til "rigsbefuldmægtiget", hvilket betød, at han var den øverste tyske embedsmand i Danmark og den, der skulle fremføre den tyske regerings ønsker og krav over for det danske udenrigsministerium.

I takt med krigens udvikling skete der imidlertid en gradvis forskydning af kompetence fra det tyske udenrigsministerium til militæret, SS og andre stats- og partiorganisationer. Dette skal ses som udtryk for den interne magtkamp, som fandt sted i Det tredje Rige, hvor den militære overkommando, SS, nazistpartiet og ikke mindst økonomiministeriet konkurrerede om magten. Der var stor lydhørhed i det tyske udenrigsministerium for at bevare samarbejdsordningen, og derved den danske integritet og suverænitet, idet dette var selve fundamentet for, at Danmark som suveræn stat lå under udenrigsminister von Ribbentrops magtområde. Et mere direkte besættelsesstyre som det i Norge ville betyde, at Danmark ville glide over til andre tyske instanser. Derfor fik den danske regering i en del tilfælde støtte fra den rigsbefuldmægtigede og det tyske udenrigsministerium mod tyske krav, der kom fra andre organer.

Den væsentligste undtagelse med hensyn til besættelseordningen var det militære område, hvor den tyske øverstbefalende i Danmark kunne træde i direkte forbindelse med de danske myndigheder. I takt med krigens udvikling betragtedes flere og flere sager som militære anliggender, og den tyske militære øverstbefalende i Danmark skabte sig derved en selvstændig magtposition.

General Lüdtke (t.v.) hilser på den tyske marinechef i Danmark. I midten rigsbefuldmægtigede Renthe-Fink.

Kommandoveje fra den øverste tyske myndighed, Hitler, til de danske ministerier og lokale myndigheder. Werner Best blev rigsbefuldmægtiget 5. november 1942, før ham var det von Renthe-Fink. Kilde: Kristian Hvidt: Danmark under besættelsen, s. 46.

Erik Scavenius bliver ny udenrigsminister

I april 1940 skulle overenskomsterne på arbejdsmarkedet fornyes, men arbejdsmarkedets parter kunne ikke blive enige om et forlig. Med den tyske besættelsesmagt i landet var regeringen bange for, at strejker og storkonflikt ville medføre, at besættelsesmagten ophævede fagforeningerne, som det var sket i Tyskland i 1933, og som det senere blev tilfældet i de andre besatte lande. Der var således pres på den nye samlingsregering, der forsøgte at glemme gammel uenighed og samarbejdede for landets bedste. Så på trods af uenighed internt i regeringen fik man med politisk indgreb fornyet overenskomsten.

Presset på regeringen kom også fra de dele af befolkningen, der rasede mod P. Munch og andre, der havde opgivet at kæmpe den 9. april. Denne utilfredshed voksede hen over sommeren 1940, og Stauning frygtede, at hvis ikke man rokerede rundt på ministerposterne i regeringen og dannede en virkelig samlingsregering, kunne Danmark risikere, at tyskerne fejede de-

*Postkort udsendt af
DNSAP med
naziførerne Sven
O. Lindholm
(Sverige), Fritz
Clausen (Dan-
mark) og Vidkun
Quisling (Norge).*

mokratiet af banen og indsatte en dansk nazist på statsministerposten, ligesom det var sket med Quisling i Norge.

Den 5. juli 1940 gik statsministeren derfor til kongen med en ny ministerliste, der dog var uændret med hensyn til stats- og udenrigsministerposten. Målet var at danne en samlingsregering med de fire største partier, hvor de konservative og Venstre nu fik egentlige ministerier under sig. Tanken bag samlingsregeringen var, at den skulle give landet en regering, der havde bred opbakning i befolkningen og derved maksimal autoritet over for den tyske besættelsesmagt.

Partierne på yderfløjene – kommunisterne (DKP), nazisterne (DNSAP) og det lille landboparti Bondepartiet, der indgik samarbejde med DNSAP – blev udelukket fra at deltage i samlingsregeringen. Begrundelsen var, at disse partier arbejdede imod demokratiet og det fællesskab, som det var samlingsregeringens hensigt at bevare. Derimod kom Danmarks Retsforbund med i samarbejdet dog uden ministerposter, men med en repræsentant i det såkaldte nimandsudvalg, der varetog forbindelsen mellem regeringen og parti-grupperne. Indtil den 29. august 1943 indhentede regeringen rygdækning for sin politik i dette udvalg for på den måde at undgå, at kontroversielle sager blev fremlagt i folketingssalen, hvor DNSAP var repræsenteret.

Højest overraskende nægtede den danske kong Christian X at skrive under på ministerlisten. Dette var helt imod parlamentarismens princip om, at kongen skal anerkende en regering, så længe den ikke har et flertal imod sig i Rigsdagen. Kongen ønskede – på lige fod med de konservative og Venstre – at P. Munch skulle fjernes fra udenrigsministerposten og erstattes med Erik Scavenius. Desuden ønskede kongen, at der skulle optages ministre uden for partierne.

Stauning turde ikke tage kampen op med kongen. I stedet blev diplomaten Erik Scavenius ny dansk udenrigsminister, som han havde været det under Første Verdenskrig. Dengang var det lykkedes for ham at få Danmark holdt uden for krigen ved hjælp af en neutralitetspolitik, der i realiteten var til fordel for tyskerne. Der er ingen tvivl om, at erfaringerne fra Første Verdenskrig var en vigtig ledetråd for Scavenius i den opgave, han stod overfor.

Erik Scavenius blev hurtigt regeringens centrale figur, og det blev i både samtiden og eftertiden ham, der blev repræsentanten for samarbejdspolitikken med den tyske besættelsesmagt. I modsætning til sin forgænger ønskede Scavenius en aktiv samarbejdspolitik. Tyskerne skulle mærke danskernes vilje til at samarbejde, for så ville de indse, at det bedre kunne betale sig at opretholde den demokratiske danske regering end et nazistisk styre uden befolkningens støtte. Dette kom direkte til udtryk i Scavenius tiltrædelsestale den 8. juli 1940. (Se tekst 7).

Scavenius troede på Tysklands sejr, hvilket måske også var svært andet, eftersom tyskerne i sommeren 1940 besejrede Holland, Belgien og Frankrig og således dominerede det meste af det europæiske kontinent. Tyskland var

tilsyneladende ikke til at overvinde. Efter Frankrigs nederlag virkede det ikke særlig sandsynligt, at englænderne ville vinde krigen, og mange forestillede sig, at det tyske herredømme over Europa og Danmark ville vare i mange år. Dette prægede stemningen i Danmark i de første besættelsesår; indtil krigslykken vendte for tyskerne i begyndelsen af 1943. Scavenius forsøgte med sin aktive samarbejdspolitik at skaffe Danmark en plads i det nye Europa under tysk dominans, uden at de danske demokratiske institutioner blev sat ud af spil, som det fx ville være tilfældet, hvis besættelsesmagten satte de danske nazister til at styre landet. Det er i denne sammenhæng, man skal se Scavenius' berømte tiltrædelseserklæring. Ikke desto mindre medførte

Diplomaten Erik Scavenius blev symbolet på samarbejdspolitikken. Her er han fotograferet sammen med Rigsbefuldmægtigede Werner Best efter audiens hos kronprins Frederik i 1943.

den en tillidskrise mellem udenrigsminister Scavenius og de øvrige politikere i samlingsregeringen. De to parter var fundamentalt enige om tilpasningens nødvendighed, men de skiltes på det taktiske og på det politiske idegrundlag. Scavenius var ikke bundet af partisystemet, fordi han var diplomat og ikke folkevalgt politiker, og han kunne derfor føre den politik, han mente var til landets bedste uden hensyntagen til vælgerne dom. Denne frihed over for upopulære beslutninger hvilede ikke på de folkevalgte politikere, der frygtede Scavenius' villighed til at opgive fiktionen om Danmarks neutralitet. Politikerne tog bestik af befolkningens pro-engelske holdning og lagde derfor bevidst afstand til Scavenius over for vælgerne i sager som fx den danske tilslutning til en mønt- og toldunion med Tyskland i sommeren 1940 og senere ved tilslutningen til Anti-kominternepagten i efteråret 1941.

De Tyske krav

Nazisterne i Berlin udnyttede fremgangen på fronterne til at lægge ekstra pres på de danske myndigheder. Den nazistiske regering havde planer om en europæisk nyordning – Neuropa – der skulle sikre nazistisk styre i de besatte lande med Stor-Tyskland som førende stat i Europa. Det første led i Danmarks indlemmelse i Neuropa var en told- og mønt-union mellem Danmark og Tyskland. Erik Scavenius var positiv indstillet over for det færdige udspil fra Berlin, men det lykkedes regeringen at få sagen trukket i langdrag og til sidst slippe helt fra det.

I efteråret 1940 begyndte det danske nazistparti med lægen Fritz Clausen i spidsen et stormløb på regeringen, hvor de forlangte, at statsminister Stauning skulle træde tilbage. Selvom nazisterne i Danmark kun havde 3 pladser i Folketinget og ringe tilslutning i befolkningen, var man alligevel bange for, at tyskerne ville bringe Fritz Clausen til magten.

Men i virkeligheden var tyskerne ikke interesseret i at gøre nazisten Fritz Clausen til statsminister. Den tyske rigsbefuldmægtigede von Renthe-Fink mente, at det bedste for Tyskland var, at samlingsregeringen styrede landet. Det var nemlig i Tysklands interesse, at der var roligt i Danmark, og hvis nazisterne kom til magten, ville det give anledning til uro. Ganske vist var samlingsregeringen ikke altid lige eftergivende og imødekommende over for de tyske ønsker og krav, men Renthe-Fink mente nok, at han altid kunne presse regeringen til at give efter i vigtige spørgsmål.

Dette var tilfældet, da Renthe-Fink i begyndelsen af 1941 tvang først den konservative partiformand Christmas Møller og senere de to socialdemokrater Hans Hedtoft og H.C. Hansen ud af regeringen, fordi de var for kritiske over for Tyskland.